

موسوی نژاد، سید محمد عارف؛ سی و پنج عالم (از عالمان تأثیرگذار افغانستان در سده اخیر)؛ قم: مجمع ذخائر اسلامی؛ مؤسسه تاریخ علم و فرهنگ. ۳۵۹ صفحه، ۱۳۹۳.

نگاهی به کتاب سی و پنج عالم

نیره خداداد شهری

کارشناس ارشد مطالعات آرشیوی دانشگاه الزهراء

اشاره

بشر در طول تاریخ دارای ستارگان فروزان و مشعل دارانی بوده تا آدمی بر جهالت و تاریکی فایق آمده و با پرورش عقل و خرد، خویشتن را از نادانی و جهالت رهانیده، به اوج قله رفیع کرامت قدم بگذارد. طلایه داران این منظومه فروزان، پیامبران الهی و جانشینان پاک سرشت و معصوم آنها هستند. در صف بعد میراث داران آنها، یعنی عالمان دینی هستند که در دانش و سلوک، قدم در جای پای آنها می‌گذارند و مسیر پر رمز و راز آنان را می‌پیمایند و با ترویج فرهنگ اصیل و ناب اسلامی، بسیاریشان در این مسیر، با نثار جانشان، شجره طیبه ولایت و امامت را احیاء نموده، در دفاع و پاسداری از حریم اسلام ناب محمدی، تا پای شهادت پیش رفته و می‌روند. علما و دانشمندی که در دوران حیات خویش بر تاریخ تشیع پرتو افکنده و بر معنویت، دانش و فرهنگ بشر تأثیرگذار بوده‌اند و خواهند بود.

در روایات معصومین (ع) نیز جایگاه والایی برای عالمان دین ذکر شده است. پیامبرگرامی اسلام (ص) علما و دانشمندان امت خویش را بسان پیامبران بنی اسرائیل دانسته است^۱ و نیز از آن حضرت نقل شده که فرمود: «فقیهان، امانت داران پیامبران هستند».

کمترین پاسداشت از مقام شامخ عالمان دین معرفی و شرح حال زندگی پربار آنها برای نسل‌های بعدی است.

دایرةالمعارف فارسی زندگینامه (بیوگرافی) را این چنین تعریف می‌کند: «تاریخ زندگی یا دوره‌ای از زندگی شخص در حدود اطلاعاتی که نویسنده از احوال وی داشته است... زندگینامه را ترجمه حال نیز می‌گویند و آن را کارنامه نیز می‌توان گفت. صاحب ترجمه کسی است که ترجمه حال او را می‌نویسند. اگر نویسنده و صاحب ترجمه یکی باشد، زندگینامه را اوتوبیوگرافی خوانند و آن تا حدی عبارت است از خاطرات و یادداشت‌های شخصی»^۲.

کلیدواژه:

کتاب سی و پنج عالم، عالمان افغانستان، محمد عارف موسوی نژاد، سرگذشتنامه، زندگینامه، بیوگرافی، معرفی کتاب.

۱. محمد بن زین الدین، عوالی اللئالی العزیزیه فی الأحادیث الدینیة، ج ۴، ص ۷۷.

۲. مرادی، نورالله؛ مرجع‌شناسی: شناخت خدمات و کتاب‌های مرجع؛ تهران: فرهنگ معاصر، چاپ پنجم، ۱۳۸۱، ص ۲۰۳.

است و مشاهیر و بزرگان این مرز و بوم ناشناخته مانده‌اند. سوم اینکه زمان کافی برای این کار در اختیار نبود. ابتدا تصمیم بر آن بود که صد تن از عالمان و بزرگان افغانستان در این اثر معرفی شود و سعی هم بر این بود که افرادی که تاکنون در جایی معرفی نشده و گمنام مانده‌اند، شناسانده شوند. لیستی از افراد نیز تهیه شد، اما...».

همان‌طور که ذکر شد، در این اثر سرگذشتنامه ۳۵ نفر از عالمان افغانی آورده شده است. به عبارت دیگر این اثر از ۳۵ بخش مجزا تشکیل شده است. در هر بخش ابتدا تصویری از عالم آورده شده، سپس نام خانوادگی، نام، سال تولد و وفات (چنانچه عالم از دنیا رفته باشد)، محل تولد و وفات ذکر شده است. سپس شرح حال عالم در چند صفحه نقل شده و نویسنده سعی کرده که سرگذشتنامه را بخش بندی کند تا مطالعه آن آسان‌تر شود. برای مثال تحصیلات، آثار، مهاجرت به ایران، فعالیت‌های علمی، فرهنگی، اجتماعی و... بخش‌های مختلف هر سرگذشتنامه را تشکیل می‌دهند. در نهایت نیز منابع مورد استفاده در هر بخش و تصاویر مختلفی از علما، اجازه‌نامه‌های ایشان، تقریظ علما و مراجع بزرگ بر آثار آنها و... آورده شده است.

اسامی سی و پنج عالمی که در این اثر شرح حال آنها عرضه شده عبارت است از: سید حسن احمدی نژاد بلخی، سید علی بابا احمدی، سید محمد علی احمدی، محمد امین افشار، محمد علی انصاری مالستانی، محمد امین براتی، سید اسماعیل بلخی، سید محمد عیسی جوادی غزنوی، میر سید علی حجت، سید حسین حسینی، حسین حیدر بیگی، سرور دانش، علی جمعه رضایی، حیدرقلی سردار کابلی، حسین شفایی، احمد علی صادقی، محمد هاشم صالحی ترکمنی، سید موسی صدر، عبدالحکیم ضیاء شیردازی، سید محمد علم الهدی نقوی کابلی، سید حیدر علوی نژاد بلخی، سید ابوالحسن فاضل بهسودی، محمد اسحاق فیاض، سید فضل‌الله قدسی، محمد آصف محسنی، عزیزالله محقق غزنوی، قربانعلی محقق کابلی، محمد علی مدرس افغانستانی، حیدرعلی مدرسی بهسودی، سید محمد حسن مرتضوی بلخایی، عبدالعلی مزاری، امان‌الله میرزایی، سید محسن موسوی، سید محمد سرور واعظ بهسودی و سید حسین هاشمی ارزگانی.

زندگی‌نامه‌ها را از دیدگاه‌های گوناگون می‌توان بررسی کرد. به طور معمول زندگی‌نامه‌ها را از هشت منظر مختلف می‌توان بررسی نمود که در ادامه مبحث این اثر را مورد واکاوی قرار می‌دهیم.

۱. از نظر تلقی و برداشت زندگی‌نامه‌نویس: از این دیدگاه اثر حاضر اثری روایی است و نه تفسیری. در زندگی‌نامه روایی نویسنده تنها به بیان شرح حال صاحب ترجمه قناعت می‌کند و کمتر به تشریح آثار و احوال او به صورت نقادانه می‌پردازد.

هر چند زندگی‌نامه دستی در تاریخ و دستی در داستان دارد، اما از هر دوی آنها مستقل است. سرهارولد نیکلسون می‌نویسد: «زندگی‌نامه باید تاریخ باشد، بدین معنی که باید دقیق و تصویرگر شخص در رابطه با روزگار خودش باشد. زندگی‌نامه باید فرد را با همه مراتب خصلت آدمی توصیف کند و نه صرفاً به ارائه یک نوع فضیلت، یا شرارت بسنده نماید».

در این نوشتار درصدد هستیم با معرفی و تحلیل مطالب کتاب سی و پنج عالم، از سویی با محتوای ارائه‌شده در این اثر آشنا شویم و از سویی دیگر سایر آثار مشابهی که در این زمینه در ایران منتشر شده را واکاوی کنیم.

معرفی نویسنده

سید محمد عارف موسوی نژاد در سال ۱۳۶۳ در شهرستان مالستان ولایت غزنی افغانستان در خانواده مذهبی چشم به جهان گشود. غزنی در سال ۲۰۱۳ «پایتخت فرهنگی جهان اسلام» معرفی شده است. وی به علت نبود مدارس جدید در منطقه، تحصیلات را در مکتب‌خانه شروع کرد و در سال ۱۳۷۳ راهی حوزه علمیه جعفریه المیتو شد. اواخر سال ۱۳۷۹ به قم مهاجرت کرد و تا پایه ششم حوزه را به صورت آزاد فراگرفت. وی همچنین تحصیلات خود را به صورت آکادمیک دنبال کرد و موفق به اخذ مدارک دیپلم ادبیات، کارشناسی و کارشناسی ارشد رشته تاریخ اسلام از جامعه المصطفی شد. در کارنامه علمی ایشان تعداد زیادی فهرست نسخ خطی، بازنویسی و احیاء اسناد، تصحیح متون و... به چشم می‌خورد که نشان از تلاش‌های علمی آقای موسوی نژاد دارد. هر چند در حوزه نگارش شرح حال و سرگذشتنامه، این اثر اولین تجربه ایشان است، اما نگارش کتاب سی و پنج عالم جرقه‌ای برای موضوع پایان‌نامه ارشد وی شد. موسوی نژاد از پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با موضوع «عالمان افغانی دفن شده در قم» در پاییز ۱۳۹۴ دفاع کرد.

اثر حاضر به مناسبت برگزاری همایش بین‌المللی میراث مشترک ایران و عراق^۳ و به سفارش دبیرخانه همایش تألیف و توسط نشر مجمع ذخائر اسلامی در قم منتشر شده است.

معرفی اثر

سی و پنج عالم عنوان کتابی است که در آن سرگذشتنامه و شرح حال سی و پنج نفر از عالمان تأثیرگذار افغانستان در سده اخیر گرد هم آمده است.

مؤلف در مقدمه درباره دشواری این کار چنین می‌نویسد: «این کار به دلایلی سخت می‌نمود. یکی اینکه نگارنده این سطور در این زمینه کاری انجام نداده بودم. دلیل دوم اینکه راجع به افغانستان منبع اندک

3. www.iraniaheritage.com.

تغییر است. این اثر به دلیل آنکه سرگذشت علمای افغانی در سده اخیر را در بردارد، از نظر زمانی هم جاری و هم گذشته نگر است.

۷. از نظر مکانی: از این نظر مکانی یا جغرافیایی با اثری ملی روبرو هستیم.

۸. از نظر تنظیم: بیشتر زندگی نامه های گروهی به صورت الفبایی تنظیم می شوند، این روش از اوایل قرن سوم مرسوم شده است. این اثر نیز از شیوه الفبایی جهت تنظیم محتوا بهره برده است.

پس می توان گفت که با اثری روبرو هستیم که از نظر تلقی، روایی؛ از نظر تألیف، بیوگرافی؛ از نظر دامنه، اختصاصی؛ از نظر تعداد شرح حال، جمعی و گروهی؛ از نظر گستره، گزیده؛ از نظر زمان، جاری و گذشته نگر؛ از نظر مکان، ملی و به صورت الفبایی تنظیم شده است.

مقایسه اثر با سایر منابع مشابه

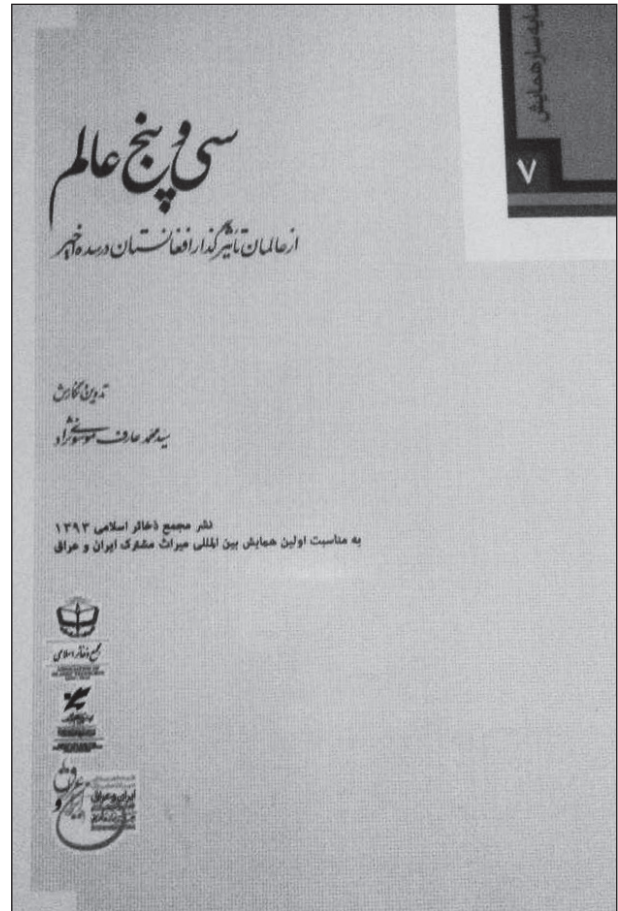
قطع به یقین با بررسی آثاری که به سرگذشتنامه عالمان و اندیشمندان دینی پرداخته اند، شرح حال عالمان افغانستان نیز ارائه شده است، اما در این مجال تنها قصد داریم به معرفی آثاری بپردازیم که در ایران با موضوع سرگذشتنامه علمای افغانستان منتشر شده اند.

در این میان دو اثر بسیار شاخص و چشمگیر است که در ادامه ضمن معرفی این آثار، وجود افتراق و اشتراک آنها با کتاب سی و پنج عالم بررسی می شود.

مشاهیر تشیع در افغانستان عنوان کتابی است که توسط عبدالمجید ناصری داوودی در سه جلد منتشر شده است. این اثر در سال ۱۳۹۰ در قم توسط مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی (ص) انتشار یافته است. در این اثر سرگذشتنامه بیش از ۲۸۰ نفر از مشاهیر تشیع در افغانستان گردآوری شده است. روش تنظیم مطالب این کتاب الفبایی است. فاقد نمایه و تصویر است که از کاستی های این اثر به شمار می رود و شرح حال هر کدام از مشاهیر در دو تا پنج صفحه آورده شده است.

این کتاب نیز دقیقاً مانند کتاب سی و پنج عالم، اثری روایی، بیوگرافی، اختصاصی، گروهی، گزیده، جاری و گذشته نگر، ملی و الفبایی است، اما گستره این اثر بسیار بیشتر از کتاب سی و پنج عالم است. هر چند در کتاب سی و پنج عالم نیز نویسنده سعی در جمع آوری سرگذشت هایی داشته که تا کنون منتشر نشده است که این هدف خود بر ارزش کار می افزاید.

عالمان شیعه غزنی عنوان کتابی است که در سال ۱۳۹۳ توسط قربانعلی فصیحی غزنوی و علی مدد شریفی نگاشته شده و در تهران توسط انتشارات عرفان منتشر شده است. در این اثر بیش از ۱۱۰ نفر از

۲. از نظر تألیف: از این منظر این اثر یک بیوگرافی است و نه اتوبیوگرافی (زندگی نامه خودنوشت)؛ چون شخص دیگری به شرح حال افراد می پردازد. هر چند بعضی از شرح حال ها از خود علما دریافت شده یا طی مصاحبه حضوری گردآوری شده، ولی با یک قلم بازنویسی شده است.

۳. از نظر دامنه: زندگی نامه ها از نظر دامنه به دو دسته عمومی و اختصاصی تقسیم می شوند که این اثر همان طور که از محتوای آن مشخص است، زندگی نامه ای اختصاصی است؛ زیرا نویسنده هم محدودیت زمانی و هم محدودیت جغرافیایی و موضوعی برای آن قائل شده است.

۴. از نظر تعداد شرح حال: از این منظر زندگی نامه ای جمعی و گروهی است.

۵. از نظر سطح: از نظر سطح یا گستره زندگی نامه ها به دو دسته جامع و گزیده تقسیم می شوند. از این نظر با اثری گزیده و نه جامع روبرو هستیم.

۶. از نظر زمان: از این دیدگاه زندگی نامه ها به دو گروه جاری و گذشته نگر تقسیم می گردند. زندگی نامه جاری حاوی شرح حال کسانی است که زنده اند و زندگی نامه های گذشته نگر حاوی شرح حال کسانی است که روزگار آنها سرآمده و اطلاعات گردآوری شده درباره آنها کمتر در معرض

عالمان شیعه غزنی معرفی شده‌اند. روش تنظیم مطالب این کتاب الفبایی است. فاقد نمایه و دارای تصویر عالمان است و شرح حال هر کدام از عالمان نیز نهایتاً در سه صفحه ارائه شده است.

تنها تفاوت این اثر با کتاب سی و پنج عالم و مشاهیر تشیع در افغانستان این است که از نظر مکانی ملی محسوب نمی‌شود، بلکه از نظر جغرافیایی به محلی خاص محدود شده است که کار نویسندگان از جهتی برای گردآوری مطالب آسان‌تر می‌شود. این اثر نیز گستره بیشتری نسبت به کتاب سی و پنج عالم دارد.

مزایا و کاستی‌های اثر

تألیف آثار مرجع مانند سرگذشتنامه‌ها، سختی‌های خاص خود را دارد. در این بخش مزایا و کاستی‌های این اثر را از نظر می‌گذرانیم.

از مزایای این اثر می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

۱. این اثر به زبان ساده و نثری روان نگارش یافته است. علاوه بر این طراحی و صفحه‌آرایی این اثر زیبا و شکیل است و اغلاط املائی و تایپی در آن بسیار کم است.

۲. منابع مورد استفاده برای نگارش شرح حال علما در پایان هر سرگذشتنامه ذکر شده که استفاده از فهرست منابع را آسان‌تر کرده و منابع مورد استفاده به صورت کلی در پایان کتاب نیز آورده شده است.

۳. هر چند این اثر اولین تجربه نویسنده است، ولی ایشان با تعیین محدوده موضوعی، یعنی گردآوری شرح حال عالمانی از افغانستان که در سده اخیر بر ایران و عراق تأثیرگذار بوده‌اند. و همچنین انجام مسافرت اختصاصی به شهر مشهد مقدس برای گردآوری اطلاعات، با وجود زمان اندک برای انجام پژوهش، با صداقت فراوان در مقدمه، در خصوص عدم تجربه خود در انجام این پژوهش صحبت کرده و تمام تلاش خود را برای ارائه کاری مفید کرده و می‌توان گفت در کار خود موفق بوده است.

۴. عدم تقلید از آثار مشابه و سعی در گردآوری زندگی‌نامه‌های علمایی که تاکنون در جایی آورده نشده یکی دیگر از مزایای این اثر است.

۵. وجود تصاویر علما، اجازه‌نامه‌های ایشان و دست خط علما بر کیفیت اثر افزوده است.

در باره کاستی‌های اثر می‌توان به این نکته اشاره کرد که این اثر مرجع فاقد نمایه است. نمایه در تسهیل دسترسی به محتوای کتاب بسیار مفید است و آثار مرجع بیش از سایر کتب نیاز به نمایه دارند که متأسفانه این اثر فاقد چنین ویژگی است.

بین بخش‌های این اثر تناسبی وجود ندارد. به عبارت دیگر شرح حال‌های ارائه شده در این کتاب برخی بسیار مفصل و در چندین صفحه نگاهشسته شده و برخی دیگر به یکی دو صفحه محدود شده است. البته طول مقالات بستگی به میزان اطلاعاتی که مؤلف بدان دست یافته متغیر است، ولی می‌توان به گونه‌ای عمل کرد که تناسب کلی میان بخش‌ها حفظ شود.

همان‌طور که نویسنده در مقدمه اشاره کرده، فهرست صد نفره‌ای برای انجام این پژوهش تهیه می‌شود، ولی به دلیل عدم دسترسی به اطلاعات کافی و محدودیت زمانی تنها شرح حال ۳۵ نفر از علما در این اثر ارائه شده که این محدودیت زمانی، تا حدی به کیفیت و کمیت اثر آسیب رسانده است.

در پایان به صورت کلی می‌توان این چنین نتیجه گرفت که با اثری قابل قبول و مفید روبرو هستیم که نویسنده برای نگارش آن زحمات زیادی متقبل شده است. در این اثر کشور ایران به عنوان پیوند و میانجی میان کشورهای عراق و افغانستان و میراث مشترک هر سه کشور مورد توجه قرار گرفته است.

می‌توان گفت که با اثری روبرو هستیم که از نظر تلقی، روایی؛ از نظر تألیف، بیوگرافی؛ از نظر دامنه، اختصاصی؛ از نظر تعداد شرح حال، جمعی و گروهی؛ از نظر گستره، گزیده؛ از نظر زمان، جاری و گذشته‌نگر؛ از نظر مکان، ملی و به صورت الفبایی تنظیم شده است.